

Ljiljana Dinić a *Világok és hősök* című bábkiallítás megnyitóján. Szabadka, 2013

A kis herceg, 1996. Rendező: Ferid Karajica, bábterv: Tihomir Mačković, jelmez: Mirjana Durić. Ifjúsági Színház, Újvidék

Kuku Todor, 2005. Rendező: Dragoslav Todorović, bábterv: Jelena Milić Zlatković. Ptnokio Bábszínház, Belgrád

Ljiljana Dinić

BÁBMŰVÉSZET SZERBIÁBAN

RÖVID ÁTTEKINTÉS

A bábnak igen kitüntetett helye van a szerb népi hagyományokban. A bábbal együtt a maszkoknak is domináns szerep jutott a népi varázslás rítusaiban, amelyek bizonyos térségekben a mai napig megmaradtak, így fedezhetjük fel a bábjátéki elemeket a karácsonyi betlehemes játékokban.

A 19. század végén, a bábművészet elterjedésében legfontosabb szerep az utazó bábosoknak és vásári mutatóknak jutott, akik Európából érkeztek bábfiguráikkal, s érdekeltté tették az itteni művészeket abban, hogy maguk is találjanak ki helyi jellegű és nevű hősöket közönségük számára. Ilija Božić, szerb utazó az első azok közül, akik megörvendeztették a közönséget Todor bábuval, a groteszk népi figurák szerb változatával, az utcaszínház hőstípusával, akiről később az utazó színházak nevezték el magukat Kuku Todornak. Az ügyes és csalafinta Todor állandó harcban áll a hatalommal és az erőszakkal, a pletykás asszonnyal, aki nyomán a kuku jelző a hős neve elé került. Összeakaszkodott a Szerzetessel, az Ördöggel, a Zsandárral, és természetesen a Halállal is, ugyanúgy, ahogy ez napjainkig az utazó európai bábelőadásokban is megfigyelhető. Ezeket az előadásokat a rendezőnő, Marija Kulundžić rekonstruálta a szemtanúk vallomása alapján, majd közzétette *Életem a bábbal* (Bugojno, 1988) című könyvében, ami nagy jelentőséggel bír, mivel használati, tárgyi dolgok, amelyek

ezekről a vásári színházakról tanúskodhatnának, nem maradtak fenn. 2005-ben a Pinokio Bábszínházban mutatták be a Kuku Todor két verzióját a Dragutin Todorović rendező által rekonstruált változatban: gyerekeknek és felnőtteknek szánt előadás formájában. A hős és az egész előadás képi megjelenítését Jelena Milić Zlatković tervezte.

Az utcai bábszínházak létezésével párhuzamosan, a két háború között, a Szokol-mozgalom tagjainak csehszlovákiai tartózkodása nyomán nagy érdeklődés mutatkozik a bábművészet iránt. E művészet erőteljes terjeszkedését figyelhetjük meg az akkori, királyi Jugoszlávia területén az 1930-as években. 1930-ban megalakul a Jugoszláv Bábszövetség. A Szokol-mozgalom 1932-es oktatási programjában a bábszínházak is már állandó helyet kapnak. Két évvel később, Újvidéken a bábszínházások megtartják a második szokol-tanfolyamot (az elsőt Ljubljánban került sor 1932-ben), amely testgyakorlatok elsajátításából, zene- és beszédművészetből, technológia- és báb-történelemből áll. Ezt követte a bábszínházi szövegek versenye és ezek megjelenítése, valamint a báb-készítő műhelyek létrehozása.

A bábművészeti csoportok az egész ország területén működtek, de legelőször Újvidéken, Szabadkán, Belgrádban, Sremska Mitrovicán, Kragujevácon, Titelen és Zemunban jöttek létre a legszervezettebb formá-

Kuku Todor, 2005. Rendező: Dragoslav Todorović, bábtípus: Jelena Milić Zlatković. Pinokio Bábszínház, Belgrád

Az újvidéki Szokol-szövetség bábszínházának színpada, 1930-as évek

A Szokol-szövetség bábszínháza, 1930-as évek. Újvidék

ban. Ezen csoportok zöme olyan településeken is vendégszerepelt, amelyek nem rendelkeztek saját színházzal. A Szokol-mozgalomhoz köthető, pedagógiai célzatú előadások leginkább a legfiatalabbak számára készültek. Az általános műsorprogramot képező írott és szóbeli népi irodalom szolgált mértékül. A lefordított szövegek igazodtak a hazai helyzetekhez, így szinte minden jugoszláv jelleget öltött, ami teljesen összhangban is volt a mozgalom törekvéseivel. Ekként kapott a cseh hős, Gašparček is egy helyi változatot, Čosát. A királyfik és cárok alakjaiból pedig Sokolić Kíča lett, mindez a közönséghez való közeledést és

a könnyebb érthetőséget szolgálta. Igaz, hogy a szokolok bábművészetet illető tevékenységének különböző aspektusairól hosszan lehetne vitatkozni, de az bizonyos, hogy ők hozták létre a bábszínházzal foglalkozó szakemberek oktatási rendszerét (a szövetség mellett az egyházközösség is rendszerességgel szervezett tanfolyamokat széleskörű oktatási céllal, amely a bábszínház történetéből kiindulva egészen a báb-készítés és a technikai eszközök ismertetéséig terjedt), megszilárdítva térségünkben a bábszínházművészet intézményrendszerét. A szokol-mozgalom által létrejött bábszínházak működését, mint ahogy magát a közösséget is, derékba törte a II. világháború kirobbanása, majd ennek befejezése után az új hatalom betiltotta azok tevékenységét, s ezzel nagyszámban szűnnek meg a bábszínházak is.

A frissen kinevezett hatalom ugyan támogatja a bábművészetet, de csak a szovjet modell alapján. Állandó repertoárral és zenekarral rendelkező színházakat alapítanak. A következő évtizedekben a bábművészet fokozatosan kialakítja saját, specifikus önazonosságát. Így a múlt század hetvenes éveitől olyan komoly színvonalat ért el, amelynek keretén belül jelentős előadások születtek. Erről tanúskodik a Malo pozorište (Mai neve: Duško Radović) Duško Radović szövege alapján bemutatott *Szóról-szóra* (Na slovo, na slovo) című előadás Vere Belogrić rendezésében, amely a 15. Jugoszláv Színházi Játékokon (Ma: Sterijino pozorje) is szerepelt és díjazott lett. Majd kimagasló teljesítményt nyújtott a BITEF-en¹ résztvevő zrenjanini Toša Jovanović Népszínház Srboľjub Stanković által rendezett *Balkáni mítoszok* (Mitovi Balkana) című bábjátéka. Ezt követően pedig már a Banja Luka-i Dječije pozorište (Gyermekszínház), Predrag Bjelošević műve alapján készült *Szomorú herceg* (Tužni princ) című bábelőadása is vendégszerepelt az említett neves fesztiválon 1998-ban.

A szerbiai bábszínház történetének legjelentősebb rendezője Srboľjub Stanković. Már a múlt század hatvanas éveitől elutasítja a mesterkélrt hatásokat, saját érzéseire hagyatkozik, és a teoretikusan is átgondolt új területek és egyéni stílus megteremtése felé indul. Szükségtelennek tartotta azt a színházon belüli felosztást, amely bábukat, maszkokat, alakokat, tár-

1 Belgrádi Nemzetközi Színházi Fesztivál – BITEF (alapították 1967-ben).

gyakat és árnytechnikát különböztet meg. Ő már más elképzelés alapján – mint animációs színhárról – gondolkodott. A bábszínházat érintő ismert mondanása: „Akkor érted meg a bábozás lényegét, ha rájössz, hogy minden egyes eszköz: báb.”² Fontos megemlíteni továbbá a rendező és bábkészítő Milivoj Radaković nevét, aki többek között annak az újvidéki ANIMA bábstudiónak az alapító tagja, amely két generáció rendezőt, bábmestereit és bábkészítőit nevelte ki, de amely állami segítség nélkül igen gyorsan megszűnt, említést érdemel még Živomir Joković is, a Pinokio Bábszínház alapítója, valamint a bábkészítő Milena Jeftić Ničeva Kostić.

Mire a felfelé ívelő bábművészet a 20. század 90-es éveire elérte volna, hogy egyenrangú lehessen más művészetekkel, addigra ez a történelmi körülmények miatt megghiúsult. A kilencvenes évek eseményei rányomták bélyegüket Szerbia színművészetére, melynek következménye 1999. április 22-e után a legszembeütőbb. A Belgrádra hulló NATO-bombák lerombolták a Nemzeti Televíziót, amelyet katonai berkekben csak járulékos kárként emlegetnek, de kárt okoztak még a Duško Radović Kisszínház épületén is, amelyet 1948-ban bábszínházként alapítottak. De „kárt szenvedtek” még az intézmények és más értékek is

a „komoly játékok” velejárójaként (vajon velejáró-e?). Ennek pedig az lett a következménye, hogy teret hódított az esztrád kultúra és a gátlástalan showbusiness. Ilyen körülmények között a szerbiai bábszínházak már csak tengődtek.

A jelenlegi szerbiai bábosokat hét hivatásos és államilag támogatott színház képezi. Ezek a következők: az újvidéki Ifjúsági Színház, Szabadkán a szerb, magyar és horvát nyelvű Gyermekszínház, a zrenjanini Toša Jovanovic Népszínház szerb és magyar nyelvű báboscsoportja, a niši Bábszínház, Belgrádban a Pinokio Bábszínház, valamint a kragujeváci Gyermekszínház. A belgrádi Duško Radović Kisszínház színpadán, melyet bábszínházként alapítottak, már egyre ritkábban vannak jelen a bábfigurák. Szerb nyelvű bábszínházi és gyermekszínházi előadásokat a Szerb Köztársaság Banja Luka-i gyermekszínháza is műsorra tűz. Emellett kisebb, önálló bábcsoporthoz is működnek, amelyek főleg alkalmi műsorokon lépnek fel, mint pl. az újévvárás, születésnap és hasonló.

Mivel nem léteznek hazai bábművészképző intézmények, a honi bábszínházak színpadán igen gyakori a vendéjáték. Az utóbbi harminc évben a szomszédos Bulgária bábosai gyakoroltak ránk jelentős hatást,

Balkáni mítoszok, 1991. R. S. Stanković,
bábterv: Milena JNK (Milena Kostić-Jeftić Ničeva).

Szóról-szóra, 1969. Rendező: Vera Belogrlić,
Báb: Gordana Popović, Kisszínház, Belgrád

2 Radoslav Lazić: Értekezés a bábrendezésről, Újvidék, 1991. 70. o.

Balkáni mítoszok, 1991. R. S. Stanković, bábterv: Milena JNK. Toša Jovanović Színház, Zrenjanin

A nagy méhész, 1974.
Rendező: Dejan Mijač, bábtervező: Szarvas Sándor. Ifjúsági Színház, Újvidék

A nagy méhész, 1974. Rendező: Dejan Mijač, bábtervező: Szarvas Sándor. Ifjúsági Színház, Újvidék

Hinta, 1978. Rendező: Edi Majaron, bábtervező: Milena JNK Duško Radović Kísszínház, Belgrád

Szomorú királyfi, 1998. Rendező: Biserka Kolevska. A boszniai Szerb Köztársaság Gyermekszínháza, Banja Luka

Farsangi felvonulás, Fehér vasárnap, Lozovik, Velika Plana, 2005. Fotó: D. Minić

Shakespeare: *Vihar*, 2002. Rendező: Sabi Sabev, báb és díszlet: Erika Janovič. Gyermekszínház, Szabadka

Lejka, koledo-maszk. Pertate, Leskovac, 1968. Néprajzi Múzeum, Belgrád

Gozzi: *A Szarvaskirály*, 1996. Rendező: Todor Ristić, bábtervező: Markéta Černá, díszlet: Itka Hanjicova, maszk: Darko Vranić. A boszniai Szerb Köztársaság Gyermekszínháza, Banja Luka

Hauff: *A kőszív*, 2007. Rendező: Veselin Bojdev, bábtervező: Nina Staneva, Petar Csekurov, díszlet: Krum Krumov. Gyermekszínház, Szabadka

hazai rendezőink és animátoraink pedig e szomszédos országban gyarapíthatták tudásukat. A hazai bábszínházak főleg gyerekeknek mutatják be előadásait, nagyon ritka a felnőttek számára készített bábelőadás, ilyeneket főleg alternatív és kísérleti színházak tűznek csak műsorukra. A bábfigurák ritkán tekinthetőek jelképnek vagy metaforának. Mégis az újítás jelei már észrevehetőek, a bábok és maszkok megjelenése egyre gyakoribb a felnőtteknek szánt, de a bábszínházon kívüli, színházi előadásokban. A szerbiai hivatásos bábszínházak 1962 óta tartanak találkozókat, 1994-ben pedig már megszerveztek két nemzetközi bábfesztivált is: a Nemzetközi Gyermekszínházi Fesztivált Szabadkán, valamint Kragujevácon a Zlatna Iskra Bábfesztivált. A Szerb Köztársaságban is létrehoztak két hasonló nem-

zetközi fesztivált: Kelet-Szarajevóban (2014) és Banja Lukán (2002).

A színházak vajdasági múzeuma olyan intézmény, amely évek óta figyelemmel kíséri a bábosok tevékenységét. Ennek eredményeként hozták létre az első bábfigurák gyűjteményét, a belgrádi Pinokio Bábszínház állandó előadásait, és az első színházi folyóiratot, a Niti (2014). A szerbiai bábozás még mindig a színházi művészet mellékágazata, nem kap elég elismerést, annak az előítéletnek az áldozata, hogy „csak” gyerekek számára készül, hogy nincs mögötte megfelelő kritikai és elméleti szaktudás, valamint szakembereket felkészítő intézmény sem. Ez a helyzet azonban nem akadályozza, hogy kiforrott művészi produkciók jöhessenek létre.

Szegedi-Szabó Béla fordítása

PUPPETRY IN SERBIA

Puppets have a special place in Serbian folk tradition, and we can discover elements of puppetry in nativity plays, too. At the end of the 19th century, wandering puppeteers and market performances played the most important role in the spread of puppetry. It was then that Todor, the Serbian version of a grotesque folk figure, was “born” and became the archetypal hero of market puppetry shows. Though wandering puppeteers continued to flourish between the two world wars, the success of the Sokol Movement in the Czechoslovak Republic gave rise to increased interest in puppet theaters with their own premises. The Sokol Movement organized pedagogic performances intended for young people, and puppet ensembles formed by the Sokol Movement had great success until they were disbanded at the outbreak of World War II. After the war, the new government supported puppet theater and established many permanent troupes and theaters, but they were only allowed to operate on the Soviet model. In the following decades, puppetry gradually became more established and admired. The advance of Serbian puppetry was truncated in the 1990s by war and historical circumstances, but now both professional and private puppet theaters are again beginning to develop. There are seven professional and centrally funded theaters for Serbian puppetry at present. There are also international puppet festivals, the most well-known of which is the International Festival of Children’s Theatres in Subotica. Puppet theaters are assisted by the Theatre Museum of Vojvodina which has founded both the first puppet collection and the first puppet theater journal, Niti.